

Znanstveni prispevek prof. dr. Katje Vodopivec h kriminologiji in kazenskopravnim znanostim

Milan Milutinović*

Dne 8. marca 1987 je praznovala svoj življenjski jubilej, sedemdesetletnico, dr. Katja Vodopivec, profesorica na Pravni fakulteti v Ljubljani in naša najbolj ugledna znanstvenica s področja kriminologije in kazenskopravnih znanosti.

Ob rojstnih dnevih se nam navadno sama po sebi vsiljuje misel, da je treba narediti pregled celoletnega dogajanja in dela. Ko pa gre za jubilej z odhodom v pokoj, tedaj navadno za vsakega delavca naredimo tudi pregled in oceno njegovega življenjskega prispevka. Če gre za izjemno ustvarjalko kot je prof. Katja Vodopivec, je zanimanje za pregled njenega dolgoletnega dela še toliko večje, ker obenem upamo, da bo ta izredna osebnost tudi naprej z nezmanjšano močjo sodelovala v znanstvenem ustvarjanju pa tudi pri vzgajanju mladih kriminologov, jih spodbujala ter vodila v znanstvenem raziskovanju in v strokovni praksi.

Delavnost, vestnost pri delu in ustvarjalnost je pokazala prof. Katja Vodopivec že v mladih, dijaških in študentskih letih. Katja Vodopivec je rojena 8. marca 1917. leta v Ljubljani in se je po opravljeni maturi vpisala na Pravno fakulteto v Ljubljani. Po diplomu je opravila doktorski tečaj iz kazenskopravnih in kriminoloških znanosti, po opravljenem doktorskem izpitu in pozitivno ocenjeni doktorski disertaciji pa je postala doktorica pravnih znanosti. Že v 8. razredu gimnazije in nato kot študentka, je Katja Vodopivec sodelovala v študentskih časopisih in Slovenskem klubu, kjer je nekaj časa delovala tudi kot tajnica. Med drugo svetovno vojno se je že leta 1941 vključila v osvobodilno fronto in je v njej sodelovala do konca vojne. V letih 1942 in 1943 je sodelovala v AFŽ, od 1943. do osvoboditve pa je vodila zbiranje obleke in drugih potrebščin za partizanske otroke. Leta 1946 je postala članica KPJ.

Katja Vodopivec je delala po vojni v različnih upravnih ustanovah v Ljubljani in Beogradu, ukvarjala pa se je s socialnimi službami in statistiko. Oktobra 1954. je bila imenovana za prvo znanstveno sodelavko na novo ustanovljenem Inštitutu za kriminologijo v Ljubljani. V letih 1961—1972 je bila direktorica tega inštituta, nato pa je opravljala vlogo predsednice njegovega znanstvenega sveta. V maju 1971. leta je bila izbrana za redno profesorico za kriminologijo na Pravni fakulteti v Ljubljani, od

1975. leta pa je bila več let predstojnica katedre za kazenskopravne znanosti. Na Pravni fakulteti ter na Višji šoli za notranje zadeve je predavala predmet kriminologija s penologijo, na podiplomskem študiju pa tudi uvod v znanstvenoraziskovalno delo. Predavala je tudi na Višji šoli za socialno delo v Ljubljani in sicer metodiko socialnega dela, na Pravni fakulteti v Zagrebu pa je na podiplomskih tečajih 10 let predavala kriminologijo. V tujini se je nekajkrat znanstveno izpopolnjevala, velikokrat pa je sodelovala na mednarodnih znanstvenih srečanjih.

Z družbenim delom se je ukvarjala ne le v mladosti in v težkih vojnih letih, temveč tudi pozneje in to doma in v tujini. Tako je npr. od 1969.—1974. leta delovala kot članica direktorskega sveta v Mednarodnem združenju za kriminologijo, ki je imelo sedež v Parizu, od 1975. do 1978. leta je bila članica znanstvenega sveta tega združenja, od 1978. dalje pa je bila zopet članica direktorskega sveta. Delovala je tudi kot članica uredniških odborov in založniških svetov pri nekaterih domačih in tujih časopisih. Za svoje delo je dobila nekaj nagrad in javnih priznanj. Leta 1970 je bila odlikovana z ordenom dela z zlatim vencem.

Prof. Katja Vodopivec posreduje svoje znanje iz kriminoloških znanosti in svojo široko razgledanost številnim mladim generacijam. To dela nesebično, izredno kakovostno in, lahko rečemo, navdahnjeno. Njena predavanja so vestno pripravljena, razumljiva in prepričljiva. Za njo kot predavateljico je značilno, da svoje študente spodbuja k samostojnemu razmišljanju, tako da sami oblikujejo svoja spoznanja na področju kriminologije, penologije, metodologije znanstvenega dela in drugih spoznavnih področij. To težnjo vidimo tudi v tem da se je po objavi soavtorskega učbenika *Kriminologija* — I. del (Zagreb 1966) odločila, da za študijske potrebe študentov ne bo pripravila klasičnega učbenika, temveč sistematično urejene izbore svojih in tujih razprav in člankov, kar je opravila zelo strokovno, zanimivo in studiozno (*Kriminologija za pravnike*, Ljubljana, I. del 1975, II. del 1981, ter *Kriminologija za pravnike*, Ljubljana 1985).

Mi, ki živimo zunaj meja SR Slovenije, poznamo bolj kot predavateljsko delo, pomembno in obsežno ustvarjalnost Katje Vodopivec. Lahko rečemo, da je njena znanstvena ustvarjalnost znana tudi med znanstveniki zunaj Jugoslavije. Prof. Katja Vodopivec je do sedaj objavila okoli

* Milan Milutinović, doktor pravnih znanosti, profesor, član črnogorske akademije znanosti.

200 obširnejših ali krajših samostojnih ali soavtorskih znanstvenih in strokovnih prispevkov. Veliko število teh del so samostojne raziskave in članki, v katerih avtorica znanstveno obravnava vprašanja s področja kriminologije, kriminalne politike, mladoletniškega prestopništva, kazenskih sankcij, statističnih in drugih raziskovalnih metod itd. Pregled njenega dela nam pove, da se je avtorica v prvi vrsti opredelila za kriminologijo in njene metode, številna dela pa kažejo, da so jo prav tako zanimala tudi pravna in predvsem kazenskopravna vprašanja. Največ je pisala v slovenskem jeziku, dosti prispevkov pa je napisanih tudi v srbohrvaščini in v tujih jezikih — angleščini, nemščini, francoščini in italijanščini. Obvladanje toliko tujih jezikov je lahko tudi vzor in spodbuda mlajšim generacijam za pridobivanje znanja na tem področju, če želijo hoditi po stopinjah svoje profesorice in prodirati globlje v znanost. Znanje jezikov je bilo poleg nadarjenosti, pogoj za uveljavitev prof. Katje Vodopivec v tujini, in tako za uveljavljanje jugoslovanske kriminologije zunaj naših meja.

Prof. Katja Vodopivec se je pri svojem znanstvenem delu izkazala kot raziskovalka, saj je pokazala veliko občutka ne le za uresničevanje načrtovanega raziskovanja, temveč tudi za organizacijsko delo. Spomnimo se samo njenih obsežnih raziskav o alternativnih možnostih razvoja nekaterih deviantnih pojavov, o povratništvu v Sloveniji, znane raziskave Eksperiment v Logatcu in drugih, ki nazorno kažejo to njeno sposobnost. V omenjeno skupino del štejemo tudi poskus uvajanja novih zamisli v vzgojno delo, obdelavo kriminološke ekspertize v Jugoslaviji, analize odnosov med znanstvenim raziskovanjem in kriminalno politiko. Veliko je tudi takih raziskav, pri katerih je prof. Vodopivčeva sodelovala kot soavtorica, vendar s prispevki, ki imajo samostojno znanstveno vrednost, zato je treba nekatere med njimi posebej omeniti. To so npr. raziskave: Kriminologija v kazenskem postopku, Kriminalna prevencija in osnovnošolski otroci, Socialna patologija, Poravnalni sveti, Individualizacija kazni v praksi naših sodišč in druge.

Zlasti pa je treba poudariti sodelovanje prof. Katje Vodopivec na domačih in tujih strokovnih posvetovanjih, na katerih je pokazala ne le izreden smisel za znanost temveč tudi za predstavitev napisanega pa tudi široko razgledanost in se tako predstavila kot pomembna jugoslo-

vanska znanstvenica. Aktivno je sodelovala na več kot tridesetih pomembnejših strokovnih posvetovanjih. Slišali smo jo v Ljubljani, Beogradu, Zagrebu, Haagu, na Dunaju, v Neaplju, Frascatiju pri Rimu, Berlinu, Stockholmu, Belagiu, Mendozi (Argentina), Holbaeku (Danska), New Delhiju, Madridu, Tübingenu, Regensburgu, Helsinkih, Copenhagnu, Budimpešti, Santa Margareti, Lisboni, Vaucressonu in drugje. Razen ob priložnostih, ko je prof. Vodopivčeva prispevala pisne refrate, se je nešteto krat izkazala kot ustvarjalna in originalna udeleženka v najrazličnejših razpravah, najpogosteje ko je šlo za kriminološka, penološka in socialnopatološka vprašanja, ne redko pa tudi, ko so razpravljali o problemih socialne politike, kazenskega prava, sodne psihologije, o znanstvenoraziskovalnem delu in njegovih metodah, vprašanjih pouka na pravnih fakultetah in drugih šolah pa tudi o drugih vprašanih, glede katerih univerzitetni profesor, znanstveni delavec in raziskovalec, more in mora kaj prispevati.

Tisti, ki so sodelovali in sodelujejo s prof. Katjo Vodopivec, so morali opaziti tudi njene organizacijske sposobnosti, sposobnost za spodbujanje in usklajevanje skupnega intelektualnega dela. Za tako delo se vnaprej vestno pripravlja in ga opravlja odločno toda nevsiljivo, tako da njeno sodelovanje praviloma zagotavlja uspeh. Zato so mnogi želeli delati pod njenim vodstvom, vendar, vsem ni mogla ugoditi, ker ni imela dovolj časa za vse, ali pa je želela, da namesto nje organizirajo in vodijo delo mlajši. Na ustvarjanje drugih sama vpliva s svojimi dobro utemeljenimi kritičnimi ocenami in prikazi.

Ob tej priložnosti naj poudarimo, kar strokovnjakom na področju kazenskega prava z drugih jugoslovanskih jezikovnih območij ni dovolj znano, da je prof. Katja Vodopivec veliko storila tudi za popularizacijo znanosti in v zvezi s tem objavila okoli 30 prispevkov o zelo zanimivih in poučnih temah v zvezi z mladino, socialnim delom, alkoholizmom, narkomanijo, študijem prava itd.

Kratek pregled znanstvenega in strokovnega dela prof. Katje Vodopivec kaže, da so jo zanimala številna vprašanja sodobne kriminologije in drugih znanosti o družbi in o človeku ter da je veliko prispevala k njihovem reševanju s svojimi znanstveno utemeljenimi stališči. Število vprašanj, ki so jo zanimala, je tako veliko, da vseh njenih stališč tukaj, na omejenem pro-

storu, ne moremo naštetiti, še manj pa prikazati. Zato se bomo omejili na nekatera njena temeljna pojmovanja o problemih in dilemah, s katerimi se je intenzivno ukvarjala.

V pomembni knjigi *Kriminologija — I. del* (pisala jo je skupaj s prof. M. Kobalom, prof. L. Bavconom in prof. V. Skalarjem) govori o kaznivem dejanju kot individualnem pojavu, kar je bilo, zlasti pred 20 leti, ko je knjiga izšla, pomembno in še pomanjkljivo obdelano vprašanje. V tem času je naša znanost iskala odgovor na vprašanje o vzrokih in dejavnikih posameznikove delinkventnosti pa tudi odgovor na vprašanje o predmetu kriminologije. Za kriminologijo pravi prof. Vodopivec, da je znanost o kriminaliteti in o drugih družbeno negativnih pojavih, ki se postopoma oblikuje kot samostojna znanost, saj sistematično še ni docela zgrajena in mnenja posameznih piscev se bolj ali manj razlikujejo glede opredelitve predmeta kriminologije. Prof. Katja Vodopivec zelo študiozno opaža potrebo po povezovanju kriminološkega raziskovanja posameznih primerov in kriminološke ekspertize s kazenskim postopkom in s postopkom z obsojenci med izvrševanjem kazenskopravnih ukrepov. Zavzemala se je, kot vidimo iz neke njene razprave (*Procesi i perspektive krivičnog pravosudja u svetu u razvoju, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo 1983/1—2*), za to, da bi pravosodne ustanove delovale kot sistem v boju zoper družbene odklonskosti, da so sistem z vidika družbenih stroškov in da jih kot sistem doživlja tudi sam osumljenec, oziroma obdolženec.

Prof. Katja Vodopivec je svoje delo zastavila tako, da bi čim bolj prikazala praktično vrednost kriminologije, njeno izhajanje iz družbene prakse in njen namen, da tej praksi služi (*Kriminologija i društvena praksa, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo 1982/4*). Poleg drugega ugotavlja, da je treba razvijati sociologijo kazenskega prava in izpopolnjevati sociološke analize inkriminacij v preteklosti in sedanjosti.

Ko že govorimo o programskih dejavnostih Katje Vodopivec moramo prikazati tudi njen pogled na družbeno nadzorstvo in preprečevanje kriminalitete. Po njenem mnenju, lahko družbeno nadzorstvo tudi ogrozi pravice in svobodo posameznika. Družbeno nadzorstvo namreč lahko uporablja vse tehnološke, kemične, psihološke, psihiatrične, fiziološke in biološke dosežke, kajti uporaba teh tehnik za nadzorovanje

ljudi je neomejena. Kriminologija zato ne more mimo teh vprašanj in mora dejavno nasprotovati metodam, ki jih v socialistični družbi moralno ne moremo opravičiti. V samoupravni družbi je treba o nekaterih metodah tudi javno razpravljati. Družbeno prakso je treba primerjati z normativnim sistemom, s teoretičnimi postavkami in razglašenimi vrtdnotami. Ko prodira v globino in širino družbenega nadzorstva nad odklonskostjo, prof. Katja Vodopivec opozarja tudi na potrebo po preučevanju disciplinskih postopkov v delovnih organizacijah, postopkov zoper storilce prekrškov in odzivov organov za notranje zadeve na ovadbe. Prav tako se zavzema za raziskovanje odločanja javnih tožilstev o zadevah, za katere so pristojna (npr. dejanja neznatne družbene nevarnosti, razmejitve med prekrški in kaznivimi dejanji, kazniva dejanja mladoletnikov in podobno), sodnega odločanja (ob sistemski analizi prakse pravosodnih in njim sorodnih organov, kakor tudi analizi stroškov vseh postopkov) ter nasploh za preučevanje procesov odločanja (in varstva pravic in svoboščin občanov), ki so pomembni za svobodo človeka tudi v organih socialnega skrbstva in v zdravstvenih ustanovah. Potrebno je preučiti tudi nudenje pravne pomoči glede na načelo enakosti občanov pred zakonom. V naši državi, pravi prof. Katja Vodopivec, ne vemo, kako doživljajo represivne postopke tisti, ki so osumljeni. Nobenih raziskav ni, pa tudi drugih spodbud ne, da bi posamezniki zapisovali svoje lastne vtise.

V okviru izvrševanja institucionalnih ukrepov prof. Katja Vodopivec zahteva, da je treba nameniti posebno pozornost priporu, ker je bilo to vprašanje do sedaj pri nas zanemarjeno. Premalo je raziskano tudi splošno vzdušje med ljudmi v zaporih, ugotavlja prof. Vodopivčeva. Prav tako meni, da pogrešamo raziskave o zaporskih skupnostih, analize pogojnih odpustov in sistematično spodbujanje obsojencev k pisanju življenjepisov, ki bi jih lahko raziskovalci uporabili. V okviru preprečevalne dejavnosti bi bilo treba uvajati razne vzorčne programe v šole, krajevne skupnosti in delovne organizacije. Prof. Vodopivčeva priporoča tudi, da bi razčlenili vplive, ki nastajajo v procesu reševanja upravnih in civilnih sporov, na preprečevanje kriminalitete in drugih odklonskosti, pa tudi da bi raziskali vprašanje trpinčenja otrok. Zavzema se za akcijske programe in pri tem misli na po obsegu omejene intuitivno obarvane

ukrepe (v eni izmed šol, krajevnih skupnosti, posamezni ustanovi itd.), ki jih je treba nenehno razčlenjevati, preverjati in spreminjati glede na okoliščine.

Prof. Katja Vodopivec se je precej ukvarjala z razčlenjevanjem fenomenoloških in etioloških vprašanj kriminalitete in odklonskosti nasploh. Na področju kriminalne etiologije je pomembno njeno opažanje, da bi bilo smotrno vzporedno z zgodovinskimi raziskavami kazenskopravnih norm primerjati sedanjo kriminaliteto in druge odklonskosti — s tistimi iz preteklosti in to na ožjih zemljepisnih področjih. Vendar tu upravičeno opozarja, da ni treba evidentirati samo količinskih časovnih serij, temveč da je treba ugotoviti tudi zakonodajne, upravne, organizacijske, politične, ekonomske in socialne spremembe ter spremembe v načinu evidentiranja, ki bi lahko »od zunaj« vplivale na gibanje časovnih serij.

Pri etioloških vprašanjih prof. Katja Vodopivec poudarja, da niti kriminaliteta niti druga odklonska vedenja niso sociološko in psihološko enoten pojav in da je zato treba etiološke raziskave omejiti na posamezne vrste deviacij. Odklonsko vedenje je razvojni interakcijski rezultat, dosedanje raziskave pa so bile v glavnem statični preseki nekega določenega stanja. Med odklonskim dejanjem, ki je posledica trenutne situacije in vedenjem, ki je postalo posameznikov stalni vedenjski obrazec, je velika razlika. Celoten družbenoekonomski položaj lahko pogojuje nekatera kazniva dejanja (npr. v gospodarstvu) kot funkcionalna za razvoj gospodarstva in zaposlovanje delavcev. Danes bi bilo koristno raziskati zvezo med kriznimi situacijami v gospodarstvu in nekaterimi vrstami odklonskega vedenja.

Ko govori na nekem drugem mestu o »družbenih odklonskosti in njihovih vzrokih« (Jugoslovenska revija za kriminologijo i krivično pravo 1982/1—2) pravi prof. Vodopivčeva dobesedno takole: »Človek se bori v sebi z najmanj dvema nasprotujočima si težnjama: ustvarjalno in razdiralno (destruktivno). Čeprav sta obe težnji človeku lastni in s tem naravni, jih v družbi vrednotimo: ustvarjalno sestavino pozitivno, zlasti fizično in psihično uničevalno sestavino pa negativno; prvo je treba negovati, drugo pa omejevati. Čeprav se strinjam s pisci, ki pravijo da nikakršen dvojni model ni sprejemljiv, ker dogodki niso samo beli ali črni pa se mi zdi, da v uresničevanju razdiralnih člo-

veških lastnosti v mirnem obdobju ne moremo iskati trajnega izhoda za katerikoli družbeni sistem. S tem seveda sprejemam tudi vrednostno merilo razločevanja med dobrim in zlim, ki se mu očitno ne more odreči nobena znanost in noben znanstvenik. Osebnostno vrednotenje torej razglša kot deviantno samo tisto destruktivno vedenje, ki je usmerjeno zoper integriteto ljudi (vključno z njihovo svobodo) ter zoper omejevanje osebnostne lastnine. In to kljub temu, da so bila npr. posebna predrevolucijska obdobja, v katerih so postale meje med uničevalnim in ustvarjalnim zelo nejasne in premične.« Iz tega citata vidimo, da je prof. Vodopivčeva, zlasti v svojem kasnejšem delu, poudarjala prednost socialnih meril pri opredeljevanju odklonskosti, ki bi lahko bile socialen in osebni pojav. V zvezi z vzroki za odklonskost še poudarja, da je vsako vedenje rezultat dinamične interakcije med mnogimi dejavniki, da pa za vrednotenje tega vedenja ne velja samo dvojni model »ali-ali«, temveč gre za kontinuum, ki ga ne vrednotimo vedno enako.

Med tukaj navedenimi mnenji, kakor tudi med številnimi drugimi analizami in raziskavami, ki jih je prof. Vodopivčeva objavila, pa jih v tem besedilu nismo mogli prikazati, je posebno pomemben njen delež, ki ga je skupaj s prof. Bavconom in dr. Skabernetom prispevala s preučevanjem korenin in vzrokov za kriminaliteto v socializmu. Ti trije jugoslovanski avtorji so povedali svoje mnenje v polemiki z berlinskim prof. J. Lekschasom, ki je menil, da si v socializmu sicer lahko predstavljamo posamezne ekscese, vendar pa da gre za »tako družbeno ureditev, ki bo odpravila kriminaliteto kot množičen pojav, kriminaliteta pa je zares kriminaliteta le, če je masoven pojav«. Naši trije pisci so prof. Lekschasu odgovorili (Pravni život 1969/5, Revija za kriminalistiko in kriminologijo 1968/3), da prikazuje socializem kot čist sistem, njegovo perspektivo in vizijo bodočnosti pa razglša kot stvarnost. V resnici pa v socializmu delujejo tudi druge družbene zakonitosti razen tistih, ki so bile sprejete in razglšane s strani državnega in političnega vodstva socialistične države. Pojav kriminalitete je treba pojasnjevati z analizo obstoječega stanja, izhajajoč iz dejanskih proizvodnih in drugih življenjskih pogojev in njihovih vplivov na človekovo zavest in upoštevati, da kriminaliteta mora obstajati tudi v socializmu. S to razlago so naši pisci, skupaj s prof. Vodopivčevo, po-

jasnili eno izmed ključnih kriminoloških vprašanj, za katero je bilo treba odgovor izkristalizirati v mednarodni izmenjavi ustreznih znanstvenih mnenj.

Ko govorimo o delu in zaslugah prof. Katje Vodopivec za razvoj znanstvene misli, moramo na koncu dodati še znana dejstva, ki se nanašajo na njeno osebnost in so povezana z njenim delom in ustvarjanjem. Prof. Katja Vodopivec je izredno resna, komunikativna in prijazna oseba, ki naredi s svojim dostojanstvom močan vtis

v vseh ozirih in ki očara s svojo izredno osebnostjo, bogato vestnostjo, pridnostjo in nardarjenostjo za znanstveno ustvarjalnost.

Ob tej priložnosti čestitamo dragi kolegici in izredni znanstvenici prof. Katji Vodopivec in ji želimo, da bi v polnem zdravju še dolga leta nesebično in z nezmanjšano močjo prispevala k razvoju kriminologije in drugih znanosti, v katerih njeno ime izstopa kot ime pionirja kriminološke misli v naši deželi in tudi zunaj nje.

Prevedla: Marija Milenković

UDC 229 Vodopivec+343.9

Scientific Contribution of prof. dr. Katja Vodopivec to the Criminology and Criminal Law Sciences

Milutinović dr. Milan, Member of Montenegrin Academy of Sciences

A survey of the work of Prof. Katja Vodopivec, made on the occasion of her 70th anniversary, indicates that she has dealt not only with criminological questions but also with criminal law, penology, social pathology and criminal policy issues as with questions of crime etiology, juvenile delinquency, social control and some others about which she wrote more than 200 various contributions. She has proved as well to be an outstanding organizer of research work, an excellent pedagogue and lecturer. She participated many times in domestic and foreign conferences and in this way also contributed to the development of criminological and rela-

ted sciences. The present paper reveals some of her ideas and attitudes such as: the linkage between criminology and criminal procedure and the implementation of penal sanctions; criminal justice institutions should function as a system since they do constitute a system; criminology should derive from practice as well as it has to serve practice; social control should not use methods which can not be justified in a socialist society; further research attention should be paid to the investigation of the social climate in prisons, maltreatment of children, the history of criminal law and criminality, etc.